

UOT 94(479.24)

ÜLVİ ZƏRBƏLİYEV

Gəncə Dövlət Universitetinin əyani doktorantu

ulvizerbeliyev@gmail.com

AZƏRBAYCAN QARAQOYUNLU ORDUSUNDA MÜHASİRƏ SİLAHLARI VƏ VASİTƏLƏRİ

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/104/10-15>

XV əsrin başlanğıcında Qara Yusifin başçılığı altında Qaraqoyunlular Azərbaycanda Əmir Teymurun varisləri arasında mövcud olan qarşıdurmadan məharətlə istifadə edərək Teymuri Əbu Bəkri və atası Miranşahı ağır məğlubiyyətə uğradaraq Azərbaycanda Teymuri ağalığına son qoydu. Mərkəzi Təbriz şəhəri olan Azərbaycan Qaraqoyunlu dövləti yarandı. Qaraqoyunlu ordusunun əsas zərbə qüvvəsini süvari qoşunlar təşkil etdərək, ayrı-ayrı şəhər və qalaların fəth olunmasında mühasirə silahlarından geniş istifadə edilmişdi.

Orta əsrlər dövrünün görkəmli Azərbaycan tarixçisi Həsən bəy Rumlu “Azərbaycan padşahı Qara Yusifin” Azərbaycan şəhər və qalalarını azad etmək üçün Teymuri ordusuna qarşı apardığı mübarizədə dövrünün mühasirə silah və vasitələrindən istifadə etdiyini bildirir. Şübhəsiz ki, mühasirə silahları olan mancanaqlardan, arradələrdən, döyüş qülləri, nərdivan və kəməndlərdən məharətlə istifadə olunması düşmən üzərində qələbəni təmin etmiş, şəhər və qalalarımız onlardan azad edimişdi.

Açar sözlər: Azərbaycan, Qara Yusif, Qaraqoyunlu ordusu, Teymurilər, mancanaq, döyüş qülləsi.

Giriş. Orta əsrlər dövründə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən dövlətlərimizdə oldu kimi, Qaraqoyunlu dövlətində də şəhər və qalaları ələ keçirmək üçün mühüm mühasirə vasitələrindən istifadə edilmişdi. Şəhər və qalalarda yaşayan insanlar özlərini müdafiə etmək üçün bəzi üsullara əl atdılar kimi, hücum edənlər də divarları aşmaq üçün daha təsirli döyüş texnologiyası inkişaf etdirərək yeni qurğular icad etməyə başladılar. İnsanlar həm öz təhlükəsizliyi, həm də yaşadıkları bölgənin təhlükəsizliyi üçün müxtəlif işlərlə məşğul olarkən, məskunlaşmaq məqsədi ilə salınan şəhərlərdə ilk növbədə təbii-coğrafi şəraitə, xüsusi diqqət yetirilirdi. Lakin sonralar bu da kifayət etmədi və şəhərlər hündür divarlarla əhatə olundu, müdafiə qüdrətini artırmaq məqsədilə divarların qarşısında xəndəklər qazıldı. Bundan əlavə, şəhərlərin uyğun yerlərində istehkamlar və qalalar tikildi. Tarix boyu böyük əhəmiyyət kəsb edən qalalar, ümumiyyətlə, yol qovşaqları, dağlararası dərələr, dənizə uzanan burunlar, sahiləndən bir qədər uzaqda olan adalar və digər yerlərdə ərazinin təbii şəraitindən istifadə edilərək tikilirdi.

Bundan əlavə, qalanın asanlıqla və az sayda qüvvə ilə müdafiə olunma bilməsi, müharibə zamanı lazım gəldikdə çölə çıxma bilməsi, uzun mühasirələrdə su ehtiyacını qarşılaya bilməsi, mühasirələrə davamlı olmasına xüsusi diqqət yetirilirdi. Düşmənin divarları keçəcəyi və ya şəhərdə baş verə biləcək hər hansı bir üsyan zamanı geri çəkilmək və müdafiə olunmaq üçün şəhər və qəsəbələrdə narın (iç) qala adlandırılan ikinci bir qala da inşa edilirdi.

Şəhər əhalisinin müdafiəsinə xüsusi diqqət yetirildiyi kimi, şəhər və qalaların fəth olunması üçün istifadə olunan döyüş alətləri də davamlı olaraq inkişaf etdirilirdi. Şəhər və qalalara hücumlar yaxın məsafədən edildiyinə görə hücumun ən sadə forması nərdivanı divarlara söykəyərək qala divarını aşmağa çalışmaq idi. Qaraqoyunlu ordusu şəhər və qalaları ələ keçirmək üçün daş atma alətlərindən (mancanaq, arradə), mühasirə qüllələri, dəbbabələrdən və qoçbaşılarla qala darvazalarının ələ keçirilməsinə üstünlük verirdilər. Bu məqalədə məqsədimiz Qaraqoyunlu ordusunda istifadə olunan mühasirə silahları və onların tətbiq edilməsi barədə məlumat verməyə çalışacağıq.

Mancanaq. Bütün orta əsr türk-islam dövlətlərində mühasirə aləti kimi mancanaqlardan istifadə edilmişdi. Atıcı silah olan mancanaq, şəhər və qalaların mühasirəsi zamanı istifadə edilən ilk mexaniki döyüş aləti olub böyük gücə malik daş, neft və digər əşyaları atmaqla işləyən döyüş aləti idi.

İlk mexaniki döyüş vasitəsi kimi tanınan mancanaq, dirəyi öz oxu ətrafında gərərək və ya çəkərək çevirərək işləyən və ya balanslı bir hərəkətlə olduqca güclü bir şəkildə daş, ox, neft kimi sərt əşyaları atan mühasirə alətidir. Mancanaqdan yalnız daş, ox və ya neft atmaq üçün deyil, eyni zamanda xəstə heyvanlar, insan cəsədləri atmaq məqsədli də istifadə edilmişdir. Heyvan və insan cəsədlərini şəhərlərə və ya qalalara atmaqda məqsəd həm qarşı tərəfin ruhunu pozmaq, həm də epidemiyaları yaymaq idi. Bu atılan cəsədlər şəhərləri və ya qalaları müdafiə edənlərin müqavimətini azaldır və onları təslim olmağa sövq edirdi [7, s.347; 9, s.163].

Mancanaq daha ağır daşlar atan silah idi. Kiçik daşların atıldığı alətə ərradə deyilirdi. Mancanaqla ərradə arasındakı fərq dəqiq bilinməsə də, fərqi atdıqları daşın ölçüsündə və hazırlanma üsulunda olduğunu söyləmək olar. İstifadə olunan mancanaqların atış məsafəsi təxminən bir oxun atış məsafəsi qədər idi. 300 metrədən başlayır və 1600 metrə qədər qalxa bilirdi. 90 kiloluq daşları ata bilən mancanaqlardan fərqli olaraq, ərradələrdə insan başı boyda daşları atmaq olurdu [11, s.79].

Mancanaqlar mühasirə bölgələrinə öküzlər tərəfindən çəkilib aparılırdı. Məhəmməd əl-Hələbi mancanaqların dəvələr vasitəsilə daşındığını da qeyd edir [13, s.23; 5, s.373]. Mancanaqlar bəzən hissə-hissə daşınırdı və mühasirə sahəsinə çatdıqda onlar möhkəmləndirilirdi. Mancanaqların istifadəsi bacarıq tələb etdiyi üçün bu işi xüsusi bölmə yerinə yetirirdi. Mancanaqların istifadə olunacağı qala və ya şəhər atış poliqonu səviyyəsinə gətirilərək, mancanağın qala və divarları görməsinə diqqət yetirildi. Bundan əlavə, mancanaq quraşdırıldıqdan sonra bu işin biliciləri olan usta əsgərlər riyazi hesablamalar apararaq mancanaqdan istifadə ediblər.

Daim hərəkətdə olan Qaraqoyunlu ordusu müharibələrdə, xüsusilə şəhər və qala mühasirələrində mancanaq və ərradələrdən istifadə edirdi. Əslində, o dövrün mənbələrində mancanaq və ərradələrin istifadəsinə dair müəyyən qeydlər vardır. Rui Qonsales de Klavixo Azərbaycan şəhərlərini təsvir edərkən “qalanın hər bürcündə kiçik mancanaqların olduğunu” qeyd edir [9, s.80]. Ərradə iki hissədən – atıcı və dayaq mexanizmlərdən ibarət idi. Dayaq mexanizmi yerə dik basdırılan tirdən və onun təpəsində olan fırlanğıcdan, atış mexanizmi isə ağac lingdən və onun qısa qoluna bərkidilmiş dartılma alətinə ibarət idi. Ərradənin müsbət cəhətləri arasında böyük atma sürəti, ucuzluğu və mobilliyi (yürüş zamanı tək cəhətdə dartılma iplərini götürmək kifayət idi, digər hissələr yerli materiallardan hazırlanırdı), mənfi cəhətləri sırasında zəif zərbə gücü və cüzi dəqiqliyi göstərmək olar [2, s.281].

İlkin mənbələr Qara Yusif başda olmaqla qaraqoyunlular Azərbaycanda siyasi hakimiyyəti ələ alan zaman onların atıcı silahlardan istifadə etmədikləri barədə məlumat verirlər. 1408-ci ildə “Qara Yusif, Busadı qoşunla Gavərud qalasını mühasirə etməyə göndərdi. Baba Hacı o qalanı möhkəmləndirdi. Türkman ordusu lağım, rəadə, mancanaq və s. kimi qala almaq üsullarını bilmədiyinə görə Busad bir dəstə türkmanla xəndəyin kənarında səf çəkdi. Neçə-neçə ox atdılar. Qəzavü-qədərin əlindən bir gün bir ox açılıb Busadın üzünə dəydi və o yaralandı. Həmin yara böyüdü və axırda o yaradan öldü. Ondan sonra Qara Yusif özü qalanın ələyinə gəldi. Qalanın möhkəm olduğunu görüncə, mühasirədən peşman oldu. Onun fikrincə, bir igid adam yüz qaladan daha yaxşıdır (yüz qala bir igidə dəyməz) və həmişə deyirdi: “Axı aqıl adamlar belə bir döyüşə necə razı ola bilərlər ki, o tərəfdən atılan ox ürəyə, bu tərəfdən atılan ox isə gilə dəyir?!” [16, s.60; 18, s.77]. Həsən bəy Rumılunun bu məlumatı XV əsrin əvvəllərində Qaraqoyunlu ordusunda atıcı silahlar olan mancanaqların və rəadələrin olmadığını göstərir. Lakin bir müddət sonra Qaraqoyunlu ordusundan atıcı silahlardan istifadə olunduğunu dövrün qaynaqları təsdiq edir. 1419-cu ildə “Pir Ömər cövşən geymiş bir dəstə igidlə hərəkət bayrağını Kəmax qalasına doğru yüksəltdi. O zaman o diyarın valisi olan Qara Osmanın oğlu Yaqub bəy savaş əzmi ilə qaladan çıxıb, döyüşdən və vuruşdan sonra əsir tutuldu. Pir Ömər onu Təbriz tərəfə göndərdi və özü Ərzincan tərəfə döndü. Sonra Qara Yusif Türkmanın yanına yaxşı danışmaq qabiliyyətinə malik qasidlər göndərərək yardım istədi. Ona görə də Azərbaycan padşahı divan əmiri Bayram bəyi, Baba Hacı bəy Gavərudini, Bayəzid bəy Ayinlünü və Əmir İlyas Hacılanı iyirmi min adlı-sanlı süvari ilə Qara Osmanı dəf etməkdə Pir Osmana kömək göstərmək üçün göndərdi. Adları çəkilən əmirlər güclü bir ordu və rəadələrlə Mardin qışlağına yetişmək üçün Aladağa çatdılar” [16, s.90]. Bu məlumat həmin dövrdə Qaraqoyunlu ordusunda atıcı silahlardan istifadə olunduğunu bir daha təsdiq edir.

Qaraqoyunlu hökmdarı Qara İsgəndər 1435-ci ildə Teymuri hökmdarı Sultan Şahruxa məğlub olaraq Şərqi Anadoluya çəkilməmişdi. 1436-cı ilin yazında Sultan Şahrux Azərbaycanın idarəsini Qara

İsgəndərin qardaşı Cahanşaha verərək geri döndü. Bundan istifadə edən Qara İsgəndər taxt-taca yiyələnmək üçün qardaşı ilə mübarizəyə başladı. O, 1437-ci ildə Teymurilərin hakimiyyəti altında olan Sultaniyyə qalasını mühasirəyə aldı. Qaraqoyunlu ordusu qalanın qarşısına mancanaqlar yerləşdirərək, qalanın bir neçə bürcünü dağıtmağa nail oldu [4, s. 91; 14, s. 446]. Qeyd olunan bu məlumatlar Qaraqoyunlu ordusunda atıcı silahlardan, o cümlədən rəadələrdən istifadə edildiyini göstərir.

Qaraqoyunlu ordusunda katapultlarla (mancanaq, ərada) bərabər müxtəlif ballista növlərindən də istifadə edirdilər. Bunlar arasında “çarx” adlanan ballista növü geniş yayılmışdı. Çarx ağac dəzgah üstünə bərkidilmiş və bir neçə döyüşçü tərəfindən qulluq edilən iri yayı xatırladırdı. Bu cür qurğular tərpənməyən hədəflərə və ya qrup şəklində olan, hərəkət edən hədəflərə oxvari mərmilərlə atəş açırdı. Adından göründüyü kimi, giriş tətiyin dışınadək təkrarlı mexanizm vasitəsilə dartılır, atəş açmaq üçün isə çəkişlə tətiyə vurulurdu. 132 kq təzyiqə malik olan çarxın oxu 365 m məsafəyə uçurdu. Məsafəni artırmaq üçün qundağın üstünə bir-biri ilə birləşdirilmiş 2-4 yaydan istifadə olunurdu [3, s. 283-284]. Zəmburək adlanan çarxlarla ox və nizələr də atmaq mümkün idi. Zəmburək dörd üzü olan, baş barmaq qalınlığında və dirsək uzunluğunda bir silahdır. Onun atdığı ox bir-birinin ardınca dayanan iki nəfəri deşmək qabiliyyətinə malik idi, vurduğu əsgərin həm zirehini, həm də paltarını asanlıqla deşərək bədəninə girirdi. Çarxın divar daşlarını belə keçə bilən bir silah olması onun döyüşlərdə təsirli bir şəkildə istifadə edilməsinə səbəb olurdu [21, s.108].

Mühasirə zamanı atış qurğularından başqa “qoçbaşı” adlanan divardələn qurğulardan da geniş istifadə olunurdu. “Qoçbaşı” üzərində zəncirlər və ya iplər vasitəsilə bərk ağac növlərindən düzəldilmiş, yoğun tir asılmış təkrarlı özəldən ibarət idi. Tirin zərbə hissəsi metaldan, qoçbaşı şəklində düzəldilirdi [3, s.285].

Qala qapılarını sındırmaq üçün qoçbaşı formasında olan korbud adlanan ağır çəkiclərdən istifadə olunurdu. Mühasirə zamanı qala divarlarının ən zəif yeri müəyyən olunur, matkabla divarlarda dəliklər açılır, bu dəlikləri taxta ilə dolduraraq yandırırldılar. Bu, qala qapılarının açılmasına səbəb olurdu.

Nafta. Orta əsrlərdə mühasirə prosesində istifadə edilən ən təsirli döyüş alətlərindən biri də tez alışan materiallardan hazırlanan və “nafta” adlanan yandırıcı maddə idi. Bu yandırıcı silah müxtəlif kimyəvi maddələrin qarışdırılması ilə əldə edilirdi. Bu qarışıq kömür, kükürd, neft, qatran və selitra kimi materialları qarışdırmaqla əldə edilirdi. Naftalar bəzən maye formada, bəzən çəlləklərdə, butulkalarda və bəzən də nizə və ya oxlarla istifadə olunurdu [7, s.360-361]. Nizaməddin Şəminin qalaların mühasirəsi zamanı “atəş və neft atdılar, ağaclardan tikilmiş evləri yandərdələr” ifadəsini işlətməsi yandırıcı silahlardan istifadə edildiyini təsdiq edir [20, s.19].

Bu silahdan istifadənin əsas məqsədi şəhər və qalalardakı tikililəri, qala qapılarını, mancanaq kimi mühasirə silahlarını yandıraraq məhv etmək, mühasirəyə alınan şəhəri və ya qalanı yandırmaq idi. Nafta mis borulardan və ya xüsusi hazırlanmış qablardan atılırdı. Bu silahlardan xüsusi hazırlıqlı əsgərlər istifadə edirdi. Bu, qala və ya şəhəri müdafiə edən döyüşçülərin təslim olmaq üçün yalvarması üçün əsaslı səbəb olurdu [7, s.361]. Yandırıcı qabları atan döyüşçü “naffatin” adlanırdı: “naffatini gətirdilər ki, neft olan yandırıcı mərmini atsın” [15, s.151; 5, s.287]. Çarxların heyəti isə “çarxandaz” adı ilə tanınırdı.

Nizaməddin Şəminin yazdığına görə, bu nafta ilə silahlanmış əsgərlər (nafta-əndazlar) o qədər möhtəşəm təchiz edilmişdi ki, düşməni gördüyü vaxt sinəsində ürəyi döyünər, canı ağzına gələrdi [19, s.305]. N.Şəmi qalaların mühasirəsi zamanı “atəş və neft atdılar, ağaclardan tikilmiş evləri yandırdılar” yazmaqla yandırıcı silahlardan istifadə olunduğunu göstərir [20, s.19]. İlk mənbənin bu məlumatında şəhər və qalaların mühasirəsi zamanı yandırıcı maddələrdən geniş istifadə olunduğunu bir daha təsdiq edir.

Çəpər. Müharibə zamanı Qaraqoyunlu ordusu qurulan düşərgələrin qarşısında səngərlər qazar və müdafiə divarları (çəpər) ucaldırdılar. Bu çəpərlər müdafiə səddi kimi istifadə olunurdu [19, s.281].

Qala mühasirələrində hücumun qarşısını almaq, əks istiqamətdən gələ biləcək hücumlara qarşı qoruyucu *barrikadalar* (çəpərdən) istifadə etmək geniş yayılsa da, Qaraqoyunluların qala mühasirəsi zamanı bundan istifadə etmələri barədə dəqiq məlumat yoxdur. Ancaq qalaların müdafiəsi zamanı onların bundan istifadə etdikləri məlumdur. Belə ki, 1420-ci ildə Teymuri hökmdarı Sultan Şəhrux Qara Yusifin üzərinə yürüşə çıxarkən Qara Yusifin Sultaniyyə hakimi olan oğlu Mirzə

Cahanşah, Şahruxun gəlişi xəbərini eşidincə qalanı möhkəmlətməyə və azuqə toplamağa başladı. Mirzə Cahanşahın əmri ilə türkmanlar Sultaniyyəni qarət edib sarayların qapılarını, dükanların taxtalarını söküb barrikada qurmaq üçün qalaya gətirdilər [12, s.5339; 16, s.95; 1, s.118; 14, s.446].

Qaraqoyunluların qalanı barrikadalar düzəldərək müdafiə etmələri onların bu üsulu yaxşı bildiklərini göstərir. Yəqin ki, onlar qala mühasirələrində də bu üsulu tətbiq etmişlər.

Şəhərlərin müdafiəsi zamanı peşəkar qarnizonlardan savayı “exdas” adlanan keşik dəstələri və şəhərlilər iştirak edirdilər. Qara Yusif ölkənin vəzifəli şəxslərinə ünvanladığı fərmanında “ulus, tümən, minlik, yüzlük əmirləri, sərkərdələr, şəhər kattaları, məhəllə və kənd kattalarını” xüsusi olaraq qeyd edir (sərkərdələrin digər əmirlərdən ayrı göstərilməsi hərbi-inzibati və hərbi taktiki bölmələrin mövcudluğunu və “dövlət sərkərdələrinin” bir daha olduğunu təsdiqləyir) [3, s.257].

Qüllə (bürc). Mühasirə döyüşlərində tez-tez istifadə edilən alətlərdən biri də “qüllə” deyilən alətdir. Mancanaqdan daha qədim olduğu anlaşılan qüllə adətən qalın və sıx ağacdən hazırlanırdı. Lakin bəzi hissələri qurğuşun, dəmir, mis kimi metallarla örtülmüş qüllələri təkərlər üzərində hərəkət edən səyyar qala ilə müqayisə etmək olar. Müxtəlif alət və digər döyüş texnikasının yerləşdirildiyi qüllələr qala divarlarının dağıdılması üçün istifadə olunmaqla yanaşı, divarlardakı müdafiəçilərə döyüşçülər yerləşdirərək onlara hücum edərək üstünlük qazanmağa çalışılırdı [14, s.446]. Hündür mövqedə ətrafı atəş altında saxlamaq kimi vacib üstünlüyü düşmənin əlindən almaq üçün divarlarda uca olan mühasirə bürxlərindən istifadə olunurdu. “Dəbbabə” adlanan, özühərəkət edən bürc təkərli özül üzərində qurulmuşdu, bir neçə mərtəbədən ibarət idi, alt mərtəbələrində və ya arxasında gizlənən işçi qüvvə ilə hərəkətə gətirilirdi. Dəbbabəni divara yaxınlaşdırmaq mümkün olduğundan onun alt mərtəbəsində qoçbaşı, üst mərtəbəsində isə aşırma körpü qurulurdu [3, s.285]. Oruc bəy Bayat yazır ki, dəbbabə bayır tərəfdən içərisinə torpaq doldurulmuş çuvallarla qorunurdu [3, s.285-286].

Mühasirə texnikasını və onun heyətini, lağımçıları düşmənin atəşindən qorumaq müxtəlif vasitələrdən istifadə olunurdu. Hündürlüyü 1,5-1,8 m olan ağac və ya hörülmə qalxanlar “tur” adlanırdı. Arxasında dayaq qurularaq daşınan, alt hissəsində təkərlər qurularaq sürülən turlar mövcud idi. “Camalun” adlanan qurğu təkərləri, ağac və ya hörülmə divarları, ikienişli tavanı ilə seçilirdi”. Qoçbaşından fərqli olaraq camalunun divarlarında mazğal olmuş, qabaq divarlar isə atəşin asanlaşdırılması üçün maili olmuşdur. Əl-Hələbi dörd nəfər heyəti olan camalunları divar dibinə söykəyəndən sonra divarı dağıtmaq üçün istifadə edildiyini bildirir [13, s.72; 3, s.286].

Qaraqoyunlular da qala mühasirələrində belə qüllələrdən bəhrələnilirdilər. Belə ki, Cahanşah 1458-ci ildə Heraat yaxınlığındakı İxtiyarəddin qalasının qarşısına gələrək qalanın təhvil verilməsi üçün qala hakimi Əhməd Yasavulun yanına qasidlər göndərdi. Lakin o, qalanın istehkamının möhkəmliyinə arxalanaraq müqavimət göstərməyi üstün tutdu. Bu vəziyyətdə Cahanşah mühasirə və döyüş maşınlarının hazırlanması əmrini verdi. Qaraqoyunlu əmirləri qalanı dairə kimi əhatəyə aldılar. Qalanın ətrafında bir divar, yəni 10 gəz hündürlükdə qüllə tikdilər və qüllə üzərindəki hər bir mazğalla 10 oxatan yerləşdirdilər. Bu vəziyyətdə Qaraqoyunlu ordusuna qarşı müqavimət göstərəcək gücdə olmadığını anlayan Əhməd Yasavul elçilər göndərərək aman istədi [17, s.831; 16, s.219; 14, s.446].

Nərdivan və kəmənd. Nərdivan və kəməndlər şəhər və qalaların mühasirəsi zamanı istifadə edilən ən qədim mühasirə alətlərindən biridir. Qalaların mühasirəsində divarlara dırmaşmaq üçün nərdivanlardan və ya digər mühasirə qurğularından, xüsusən də qala bürclərinə kəmənd ataraq divarları aşmağa çalışılırdı [2, s.295; 14, s.446]. Kəmənd uclarından dairə şəklində düyünlənmiş möhkəm və dayanıqlı kəndirlərdir ki, əsgərlər onları mühasirə zamanı tutmaq üçün divarlara atırlar. Kəmənd sayəsində əsgərlər mühasirə zamanı qalalara qalxa bilirdilər. Düşmən əsgəri döyüşdən qaçan zaman onları zərərsizləşdirmək üçün kəmənd ataraq atdan salınması geniş istifadə olunurdu.

Qala mühasirəsinin son mərhələsində ağacdən və göndən hazırlanmış hücum nərdivanlarından, hücum zamanı isə geniş şəkildə örkəndən istifadə edilirdi [3, s.286].

İlkin mənbələr Qaraqoyunlu ordusunun da şəhər və qalaların mühasirəsi zamanı nərdivanlardan istifadə etdiyini təsdiq edir. İsfahan Mirzə Cəlairi sultanı Hüseyni Hillədə məğlub etdikdən sonra əsgərləri ilə Vasitə yollandı. Oradan Numanıyyəyə getdilər. O, əsgərləri ilə bir müddət burada qalıb, nərdivanlar düzəltdi. 1433-cü il aprel 9-da gecə yarısı Şah Məhəmmədin hakimiyyəti altında olan Bağdadın qala divarlarına yaxınlaşdılar. İsfahan Mirzənin əsgərləri qalaya nərdivanlarla qalxaraq qısa müddətdə onu ələ keçirdilər [6, s.272-273; 14, s.446]. İlkin mənbənin verdiyi bu məlumatlardan

aydın olur ki, Qaraqoyunlu ordunda əlçatmaz qalaları ələ keçirən zaman döyüş nərdivanlarından geniş istifadə edilmişdi.

Nəticə. Orta əsrlər dövründə əksər türk dövlətlərində olduğu kimi, Azərbaycan Qaraqoyunlu dövlətində mühasirə silahlarından geniş istifadə edilmişdi. Bu silahlar arasında mancanaq və arradə geniş yer tutmuşdu. Mancanaq daş, ox və nafta kimi əşyaları böyük güclə atan, dirəyin öz oxu ətrafında fırlanması ilə gərmək, bükmək və dartmaqla işləyən döyüş silahı idi. Onlar həm də tarix boyu müharibələrdə və mühasirələrdə qala divarlarını dağıtmaq üçün istifadə edilən mühasirə maşınlarıdır. Qədim dövrlərdən bəri müharibələrdə istifadə olunur və içərisinə daş, dəmir, qurğuşun, yanan ot və s. kimi materiallar yerləşdirilə bilirdi. Göründüyü kimi, Qaraqoyunlu ordusunda ən çox istifadə edilən döyüş alətlərindən biri olan mancanaq, qala mühasirələri zamanı ağır daş güllələri atmaq üçün istifadə olunurdu.

Bundan əlavə, mancanaqlar müxtəlif ölçülərinə, əlavə edilən maddənin növünə və müxtəlif xüsusiyyətlərinə görə fərqli adlar aldıkları görünür. Kiçik ölçülü mancanaqlar tək istiqamətli, fırlanan, sabit və ya gəzən kimi növləri olurdu, bunlara arradə deyilir. Bundan əlavə, atılan materialın növünə görə daş atan mancanaqlar, ox atan mancanaqlar, nafta və alov topları atan mancanaqlar var idi.

Mancanaqlarla yanaşı, Qaraqoyunlu ordusunda şəhər və qalalara hücum zamanı “dəbbabə” adlanan döyüş qüllələrindən də istifadə edilmişdi.

ƏDƏBİYYAT

1. Aka İ. Mirza Şəhruh və Zamanı, Ankara, TTK Yayınları, 1994, 260 s.
2. Arayancan A.A. Kara-Koyunlu Hükümdarlarından Cihânşah və Dönemi (Siyaset-Təşkilat-İktisad-Din və Kültür) 1438-1467, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, 458s.
3. Azərbaycanın hərbi işi tarixi, C.1. Bakı, Hərbi nəşriyyat, 2006, 520 s.
4. Caferi b. Muhammed el-Hüseyni. Tarih-i Kebir, Terc. İsmail Aka, Ankara, TTK Yayınları, 2011, 180 s.
5. Əhmədov S.Ə. Azərbaycan silahları IX-XVII əsrlərdə: təkamül və inkişafı. Bakı, 2017, 538 s.
6. Əl-Bağdadi Abdullah b. Fəthullah. Əl-Düvəlül-İslamiyyə fî əl-Şərq. Tah. Tarık Nafi əl-Həmdani. Beyrut, Dar və Məktəbətül-Hilal, 2010, 481 s.
7. Göksu E. Türkiye Selçuklularında Ordu, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, 469 s.
8. Göksu E. Türk Kültüründe Silah. İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2015, 484 s.
9. Göksu E. İslam Tarihinde Mancınıklar ve Mancınık Teknolojisi Üzerine Bir Değerlendirme, ANTAKİYYAT/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt 2, sayı 2, 2019, s.159-175.
10. Клавихо Руи Гонсалес де. Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403-1406), Пер. со староисп., предисл. и коммент. И.С.Мироновой. Москва, Наука, 1990, 211 с.
11. Macit E. Timurly devletininki askeri teşkilatı. Yüksek Lisans tezi. Erzurum, 2012, 182 s.
12. Mirxond. Tarix-i rövzətüs-səfa fi sirətül-ənbiya vəl-müluk vəl-xuləfa, Haz. Cəməşid Kiyanfər, c.VII. Tehran, İntişarat-ı Esatir, 1385, 432 s.
13. Мухаммад ал-Халаби. Поход эмира Йашбека, / Перевод с арабского совместно с Т.Б.Гасановым, предисловие и примечания З.Б.Буниятова. Баку, ЭЛМ, 1985, 97 с.
14. Paydaş K., Korkmaz A. Kara-Koyunlu Devleti'nde Silah Teknolojisi: Orduda Kullanılan Silah Ve Teçhizat, Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, III/II, Aralık 2020, s.442-450.
15. Рашид ад-Дин Фазлуллах. Джамии ат-таварих (Сборник летописей), т.2. Пер. Ю.П. Верховского. Прим. Ю.П. Верховского и Б.И.Панкратова. Москва-Ленинград, Наука, 1960, 252 с.
16. Rumlu Həsən bəy. Əhsənüt-təvarix (Tarixlərin ən yaxşısı). Fars dilindən tərcümə və şərhlər: AMEA-nın müxbir üzvü, t.e.d., prof.Oqtay Əfəndiyev, t.ü.f.d., dos.Namiq Musalı. Kastamonu, Uzanlar, 2017, 661 s.
17. Səməqəndi Əbdürrəzzaq. Mətlə'-ı sa'deyn və məcma'-ı bəhreyn, Be kuşəşe Əbdülhüseyn Nəvai. II cild. Tehran, Pejuhişgah-ı Ulum-i İnsanı və Muta'alat-ı Fərhəngi, 1383, 518 s.
18. Sümer F. Kara Koyunlular (Başlangıçdan Cihan – Şaha kadar). I cilt. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, 167 s.

19. Şami Nizameddin. Zafername, Terc. Necati Lugal, Ankara, TTK Yayınları, 1987, 252 s.
20. Şami Nizaməddin. Zəfərnəmə (Azərbaycanın və qonşu ölkələrin tarixinə dair iqtibaslar), Türk dilindən tərcümə edəni akademik Z.M.Bünyadov. Bakı, Elm, 1992, 40 s.
21. Uzunçarşılı İ.H. Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal, Ankara, TTK Yayınları, 1988, 520 s.

УЛЬВИ ЗАРБАЛИЕВ

*Докторант очного отделения
Гянджинского государственного университета*

ОСАДНЫЕ ОРУДИЯ И ТЕХНИКА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ АРМИИ ГАРАГОЮНЛУ

В начале XV века под предводительством Гара Юсифа карагоюнцы умело использовали конфликт между наследниками Амира Теймура в Азербайджане и нанесли тяжелое поражение Тимурид Абу Бакру и его отцу Мираншаху, положив конец правлению Тимуридов в Азербайджане. Было создано Азербайджанское государство Гарагоюнлу с центральным городом Тебриз. В то время как конница составляла основную ударную силу армии Гарагоюнлу, при завоевании отдельных городов и крепостей широко применялись осадные орудия.

Выдающийся азербайджанский историк средневекового периода Гасан-бек Румлу утверждает, что «азербайджанский падишах Гара Юсиф» использовал осадные орудия и орудия своего времени в борьбе против армии Тимуридов для освобождения городов и крепостей Азербайджана. Несомненно, умелое использование осадных орудий, таких как манджанаки, аррады, боевые башни, лестницы и арканы, обеспечило победу над врагом и освободило от него наши города и крепости.

Ключевые слова: Азербайджан, Кара Юсуф, войско Гарагоюнлу, Тимуриды, манджанак, боевая башня.

ULVI ZARBALIYEV

Full-time doctoral student of Ganja State University

SIEGE WEAPONS AND EQUIPMENT IN THE AZERBAIJANIAN ARMY QARA-QOYUNLU

At the beginning of the 15th century, under the leadership of Gara Yusif, the Qara-Qoyuns skillfully used the conflict between the heirs of Amir Teymur in Azerbaijan and inflicted a heavy defeat on Timurid Abu Bakr and his father Miranshah, putting an end to the rule of the Timurids in Azerbaijan. The Azerbaijani state of Qara-Qoyunlu was created with the central city of Tabriz. While the cavalry constituted the main striking force of the Qara-Qoyunlu army, siege weapons were widely used in the conquest of individual cities and fortresses.

An outstanding Azerbaijani historian of the medieval period, Hasan-bek Rumlu, argues that the "Azerbaijani padishe Qara Yusif" used siege weapons and weapons of his time in the fight against the Timurid army to liberate the cities and fortresses of Azerbaijan. Undoubtedly, the skillful use of siege weapons, such as manjanaki, arrads, battle towers, ladders and lassoes, ensured victory over the enemy and freed our cities and fortresses from him.

Keywords: Azerbaijan, Qara Yusuf, Qara-Qoyunlu army, Timurids, manjanak, combat tower.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 29 fevral 2024-cü il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 25 mart 2024-cü il.

Rəyçilər: t.e.d. Tofiq Nəcəfli, t.e.d. Qabil Əliyev.